

Антиглобалізм: стан і перспективи

Василь Сакович,

кандидат політичних наук,

Надзвичайний і Повноважний Посол

Республіки Беларусь в Республіці Молдова

В сучасних дослідженнях проблем антиглобалізму часто спостерігаємо спрощене про нього уявлення, що зводиться переважно до історичних аналогій. Це властиво, зокрема, й російській публіцистиці, яка часто схильна трактувати це нове у світі явище в дусі застарілої комуністичної риторики. Зазвичай при такому аналізі увага акцентується на тім, що у своїй боротьбі проти глобалізації ніякої Америки антиглобалісти не відкривають, оскільки всі їхні заяви реанімують логіку радянської пропаганди стосовно боротьби з „експлуаторами”. У цьому зв’язку, розглядаючи перспективи антиглобалістського руху, доцільно виокремити характерні його особливості і з’ясувати, які з них застаріли й тому стали безперспективними, а які відповідають духові сучасності.

В антиглобалістському русі, безперечно, не можна не помітити лівосоціалістичної і навіть комуністичної складових. Однак пов’язувати це явище лише з цими політичними напрямками було б некоректно.

Зішлемося на оцінку сутності соціально-політичних і економічних трансформацій, що відбувалися в пострадянських країнах у 1990-і роки. Традиційно вважається, що це були капіталістичні перетворення. Відтак певна частина політичних сил лівого спектру виступала проти цього варіанта суспільного розвитку. Наскільки такі оцінки були адекватними?

Візьмемо таке явище, як капіталізація економіки і суспільства. Що таке капіталізація? Це – нагромадження капіталу, його продуктивне застосування, першочерговий розвиток базових галузей промисловості. Отже, капіталізація – це індустріалізація економіки. Водночас практично всі політичні сили визнають, що начебто б капіталістичні реформи, що впроваджувалися на пострадянському просторі, насправді вели не до капіталізації, а до деіндустріалізації економіки.

Соціальні наслідки капіталізації зводяться до того, що відбувається поділ суспільства на клас підприємців і клас найманих робітників.

Одночасно формується інтелігенція, що інтелектуально обслуговує матеріальне виробництво, розвиває науку і культуру. Соціальні наслідки ж деіндустріалізації в пострадянських республіках обумовили зовсім інші явища. З одного боку, виник вузький прошарок, як тепер кажуть, олігархів, які збагатилися завдяки приватизації державної власності. Що нічого спільного не має з підприємництвом. З іншого боку, основна маса продуктивного населення зубожіла, випала зі сфери реальної економічної діяльності, що нічого спільного не має з формуванням класу найманих робітників. За формальними капіталістичними ознаками (фінансові біржі, інститути приватної власності, приватні комерційні банки, акціонування підприємств, фонди цінних паперів) об'єктивно розгорталася процеси, зовсім не притаманні становленню капіталізму. Відбувалася дезорганізація управління, руйнувалися виробничі, соціальні, моральні підвалини суспільства.

Відтак можна констатувати, що колишні радянські республіки зіштовхуються не стільки з реставрацією капіталізму, скільки з процесами руйнації. В цих умовах справжня капіталізація промисловості аж ніяк не трагедія для народу, бо для протидії руйнівним процесам треба використовувати всі засоби, у тому числі й буржуазні інститути, що все-таки є інститутами законності і порядку. Важливо зрозуміти, що в умовах деіндустріалізації економіки, деградації науки і культури, пауперизації населення і втрати управління не побудуєш жодного суспільства – ні капіталістичного, ні соціалістичного. Така діалектика пережитого історичного моменту, що не вкладається у звичні схеми політичного аналізу.

Нерідко на поняття антиглобалізму неправомірно переносять суто марксистські поняття і принципи: якщо антиглобалізм – отже, проти глобалізації, отже це не що інше, як реанімація комуністичної пропаганди. Таке трактування антиглобалістського руху не враховує діалектики самого історичного процесу, який нині не можна пояснити, використовуючи марксистські аргументи про боротьбу між двома соціально-економічними системами, між працею і капіталом. Виникла нова ситуація, що породила нові протиріччя. Світ не став стабільнішим. Але від того, що він не став таким, анітрохи не впливає, що його можна пояснити в рамках хрестоматійної аргументації: буржуазна ідеологія – марксистська ідеологія. Важливо зрозуміти, що виникли нові соціальні рухи, нові суб'єкти світової політики, які не вкладаються в прокрустове ложе класичної політології. Некласична ситуація припускає неklasичну методологію осмислення антиглобалістського руху.

Антиглобалістський рух характеризується багатоаспектністю свого розвитку.

Сьогодні антиглобалістські притаманний радикалізм. Але, знову ж таки, цей антиглобалістський аспект не слід плутати з ліворадикалізмом у

марксистському розумінні терміна. Радикальна тенденція в антиглобалізмі ґрунтується на принципах плюралізму. Історичний контекст формування цього соціально-політичного феномена означає, що радикальний плюралізм необхідний для збереження єдності антиглобалістського руху. Для цього існують об'єктивні передумови. Антиглобалістський рух надто молодий, надто мало часу в нього було для звичної політичної структуралізації. Тому ставка на радикальний плюралізм робиться свідомо – він є ніби одним з програмових положень антиглобалізму. Наприклад, в антиглобалістських акціях беруть участь як групи, що принципово виступають проти насилля (паціфісти, евангелісти), так і ті організації, що не мислять своєї діяльності без актів насилля (націоналізаціоністи, ліворадикальні групи).

Зовні ніби крихка структура антиглобалістського руху не заважає йому бути керованим. Не виключено, що у створенні звичного жорстко діючого центру антиглобалізму не зацікавлені й самі лідери численних антиглобалістських організацій. Крім того, на багатоаспектності антиглобалізму позначаються традиції анархізму і соціального руху ненасилля, поширеного в США в 1960 – 1980-х роках. Кожна антиглобалістська група самодостатня й автономна. Така форма відкриває широкий доступ до руху дуже різноманітним за своїми позиціями, стилем поведінки і тактикою антиглобалістським групам, звільняючи їх від необхідності підкорятися владі лідера при розбіжностях, що неминуче виникають. Антиглобалісти вважають, що поява протиріч інтересів серед учасників цього руху, який об'єднує групи, що репрезентують різноманітні зрізи суспільства та дуже різні соціальні інтереси, цілком припустима.

Нетрадиційним аспектом антиглобалістського руху є його **мережовий характер**. На відміну від глобалізаційної системи світу, де існує один чи кілька лідерів, контрольовані ними менеджери та рядові виконавці, антиглобалізм ґрунтується на рівноправності і партнерстві. У ньому немає традиційної пірамідальної ієрархії. Усі рухи та ідеології рівноправні, немає тут і домінуючої організації. Національні партії та рухи, міждержавні об'єднання, нові і старі ідеології контрkapіталізму утворюють „павутину”, взаємопов'язану мережу. В цьому можна побачити передумову довговічності антиглобалістського руху. Навіть якщо зникне якась організація або лідер, то це не зашкодить всьому рухові. Він не розвалюється, як піраміда, з-під якої вибили основу. Мережа є принципово відкритою і розімкнутою. Явище мережевої демократії, або демократії консенсусу, активно нині обговорюється на Заході.

Практично всі антиглобалістські організації мають власні сайти в Інтернеті, що дозволяє оперативно поширювати необхідну інформацію. Самі антиглобалісти визнають, що Інтернет для них – головний засіб боротьби.

Друга обставина, що, на нашу думку, забезпечує швидкість реагування

різних груп усередині антиглобалістського руху – це багаторічна традиція неформальних відносин, що склалася в середовищі лідерів неурядових організацій, які визначають обличчя і зміст руху. Оскільки неформальні відносини вже зарекомендували себе дійовим засобом групової консолідації, їх поширенню в середовищі антиглобалістів надається чимало уваги. Демонстрації протесту за участю десятків тисяч чоловік з різних куточків світу покликані не тільки вирішувати політичні завдання, але й згуртувати людей з перспективою розширення соціальної бази руху на основі формування особистих контактів.

Водночас варто підкреслити, що антиглобалістське об'єднання за принципом протистояння спільному супротивникові досить хитке в довгостроковій перспективі. **У антиглобалізму поки що немає двох найважливіших складових, котрі могли б зробити його самостійною світовою політичною силою – спільної ідеології і єдиного керівного органу.** Створення того й іншого, очевидно, є важливим завданням всіх антиглобалістських організацій, якщо вони мають намір серйозно протистояти неоліберальній глобалізації. „Сьогодні стало очевидним, що вже на даному етапі рух антиглобалістів активно намагаються „осідлати”: хтось з корисливих міркувань дрібного політиканського кар'єризму, хтось – задля тіснішої координації спільних дій, хтось з метою розвалу руху, що народжується, або для надання йому відверто маргінального вигляду” [4, с. 36].

Очевидно, перспективи розвитку антиглобалістського руху взаємозалежні з процесом інтегрування формули „глобалізм – антиглобалізм” у теорію сучасних міжнародних відносин. У цьому зв'язку дилема „глобалізм – антиглобалізм” є прикладом бінарно-опозиційного людського мислення і пізнання. Природно, якщо є „світло”, то існує й „пітьма”, якщо є „плюс”, то є і „мінус”. Відповідно, якщо є тенденція, то є і контртенденція. Саме на бінарних опозиціях побудовані міфологія, релігія, поезія. У цьому ж розумінні варто сприймати і протиставлення нашого часу, виражене у формулі „глобалізм – антиглобалізм”. У цьому випадку йдеться про природну реакцію суспільної свідомості на новітні явища у світовій спільноті, що реагує в первинній абстрактно-бінарній формі людського пізнання. Тому боротьбу глобалізму з антиглобалізмом варто розглядати як природну, але водночас і як первинно-донаукову відповідь на виклики світових соціальних змін – зіткнення міфологій, ідеологій, поглядів.

Наукове розуміння опозиційності глобалізму й антиглобалізму малопоеднане з традиційними політичними формулами і рішеннями. У поясненні феномена антиглобалізму не можна обійтися без діалектики, бо тільки діалектика виводить процес пізнання з абстрактно-бінарного рівня на сутнісний рівень осмислення дійсності. „Тому що вирази: єдність суб'єкта і об'єкта, кінченного і нескінченного, буття і мислення тощо, –

незграбні, тому що об'єкт і суб'єкт і т. д. означають те, що являють вони собою поза своєю єдністю і, отже, у єдності під ними мається на увазі не те, що говориться в їхньому вираженні, – так само і помилкове складає момент істини вже не в якості помилкового” [2, с. 21].

Нині світова наукова спільнота перебуває на початковому шляху до всебічного розуміння глобалізаційних процесів. Саме на цьому етапі наука особливо чутлива до впливу різних ненаукових факторів, що у сфері пізнання виявляють себе в альтернативних науковій формам мислення – міфологічній, релігійній тощо. Наукове бачення і розуміння глобалізації буде, без сумніву, діалектичним (комплексним) і не зводиться до протиставлення двох категорій – глобалізму та антиглобалізму. Відбувається синтезація і диференціація сучасного бачення і глобалізму, і антиглобалізму, а також інших взаємозалежних явищ (соціальний прогрес, стійкий розвиток, розвиток людського потенціалу).

Первинний етап наукового розуміння світового розвитку, як і будь-якого іншого новітнього соціального макропроцесу, характеризується конструюванням абстрактних концепцій, малодиференційованої сукупності ідей, загальність яких обернено пропорційна їхньому аналітичному потенціалові. Подальший розвиток теорії сучасних міжнародних відносин неминуче відбуватиметься на основі створення окремих груп теорій „середнього рівня” – більш конкретних, кожна з яких матиме власну емпіричну базу. Саме на цьому другому етапі і відбудеться позбавлення від одночасно редукаціоністських і бінарно-опозиційних формул на кшталт „глобалізм – антиглобалізм”.

Глобалізація як джерело бідності і відсталості пояснюється і критикується всім комплексом неомарксистських теорій міжнародних відносин, починаючи з теорії світосистеми І. Валлерстайна [5]. Існує також цілий комплекс теорій, що пояснюють і критикують глобалізацію саме з позицій ліберально-демократичного уявлення про справедливість. Більшість з них має яскраво виражений соціал-демократичний і екологічний ухил, пронизаний пафосом „захисту гноблених”. Отже, позитивні програми антиглобалістів, це, по суті, перенесення соціал-демократичної моделі у сферу світової системи. Нарешті, третя група антиглобалістських теорій породжується порушенням ідентичності. Етнічний і політичний націоналізм, а також різні форми цивілізаційного опору уніфікації є найяскравішими прикладами цієї тенденції. Слід зазначити, що біля джерел цивілізаційного антиглобалізму стояв російський мислитель-слов'янофіл М. Данилевський, який у праці „Росія і Європа” (1868 р.) визначив чи не весь сучасний теоретичний комплекс цивілізаційного антиглобалізму [3].

Не викликає сумніву, що антиглобалізм у його нинішньому вигляді – явище конкретно-історичне і перехідне. Що ж може і повинен залишити він після себе? Звичайно ж, не тільки нові ідеї, гасла, орієнтири для лівої,

насамперед, ідеології, нові кадри для партій і рухів, що її сповідують. Якщо брати до уваги справді якісно нове, що привносять антиглобалісти, то це зовсім інше тло й атмосфера протестних та альтернативних рухів ХХІ століття. Вже сьогодні видно, наскільки потужно просунув антиглобалізм використання в інтересах усієї світової спільноти засобів сучасної інформаційної революції.

Нині здається очевидним, що антиглобалістський рух витримав випробування часом, що свідчить про його силу, закорінення у світових соціально-політичних процесах, незалежності від міжнародної кон'юнктури, позицій і політики урядів. Усе це дозволяє говорити, що маємо справу з громадським, політичним та історичним феноменом, що вже відбувся, з відродженням тенденції альтернативності у світовому розвитку [1, с. 18]. У цьому зв'язку хотілося б підкреслити, що майбутнє антиглобалістського руху багато в чому залежатиме від того, чи вдасться йому стати ідеологічно самостійним і переконливим.

Література:

1. Антиглобалистское движение: тенденции и перспективы // Латинская Америка. – 2002. – №10.
2. Гегель. Феноменология духа. Сочинения. – М.: ИСЭЛ, 1959. Т. IV.
3. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. – М.: Наука, 1991.
4. Сидак В. Антиглобалистский Интернационал // МЭиМО. – 2002. – №2.
5. Wallerstein I. The Modern World System. – N.-Y. – 1974 – 1980.